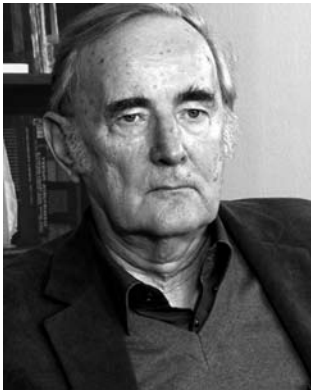

MAGYAR NYELVŐR

146. ÉVF. * 2022. JÚLIUS–SZEPTEMBER * 3. SZÁM

„A KISEBBSÉGI POLITIKA CÉLJA: A NYELV ÉS KULTÚRA FENNTARTÁSA” VÁRADY TIBOR JOGÁSZPROFESSZORT KÉRDEZI BALÁZS GÉZA

Kivonat

Várady Tibor (Nagybecskerek, 1939) vajdasági magyar származású jogtudós, jogász és író. Az újvidéki Új Symposion avangárd folyóirat egyik alapítója és szerkesztője. A jogtudományok doktora címet a Harvardon szerezte. Vendégtanára volt a Cornell és a Berkeley Egyetemnek, kinevezett tanár az atlantai Emory Egyetemen. 1992 júliusától fél éven át Jugoszlávia igazságügyi minisztere Milan Panić rövid életű kormányában. Az atlantai Emory Egyetem és a Közép-európai Egyetem professor emeritusa. A szerbiai Magyar Nemzeti Tanács megalakulása után több mint tíz éven át a nyelvhasználati bizottság elnökeként tevékenykedett.

Kulcsszavak: Várady Tibor, nemzetközi, nemzeti, csoportjog, kisebbségi nyelvhasználat, tudománymetria

Nemzetközi, nemzeti, csoportjog

Nemzetközi joggal foglalkozol, kérlek, mutasd be a szűkebb szakterületedet!

Elég sok fontolgtatás, kompromisszumkeresés nyomán választottam szakterületet. Amikor 1962-ben diplomáztam a Belgrádi Egyetem Jogi Karán, létezett már az Új Symposion (akkor még az Ifjúság hetilap mellékleteként), alakulóban volt egy valóban kivételes irodalmi mozgalom. Ide tartoztak Domonkos István, Tolnai Ottó, Gion Nándor és többen mások. Körülbélül kortársak voltunk. Az asztalon volt az a terv is, hogy mellékletstátusból előre lépve irodalmi folyóirat induljon. Nekem is voltak irodalmi ambícióim, közöltem is néhány írást az Új Symposionban, nagy volt a kísértés,

hogy csatlakozzak az alakuló lendülethez. A színhely Újvidék volt. Családomban pedig az volt a természetes, ha a jogászszakmát folytatom. Nem volt könnyű döntenem. Diplomázás után néhány hónapot töltöttem csak Nagybecskerekén a családi ügyvédi irodában, majd azt választottam, hogy az újvidéki jogi karon pályázom tanársegédi állásra, és így ötvözöm valamiképpen a jogász pályát és az irodalmi próbálkozásokat. Itt felmerült az a kérdés is, hogy a jogon belül milyen szakterületet válasszak. Akkoriban az ügyvédi szakmában könnyebb volt távolságot tartani a politikától, mint az egyetemi oktatásban. Voltak tantárgyak (például alkotmányjog vagy jogszociológia), melyeknél különösen kemények voltak a politikai elvárások, és sokkal nehezebb volt (meg kockázatosabb is) egyszerűen szakmán belül maradni. Ezek a körülmények is befolyásolták, hogy a nemzetközi magánjogot választottam. Ez akkor ezoterikus tantárgynak számított. Így elkerültem a választást a valódi jogászgondolkodástól elforduló megalkuvás és az előbb-utóbb kitiltást eredményező disszidens kitarítás között. A nemzetközi magánjog területén kevesebb kockázattal lehetett következetesen jogásznak maradni. (Amikor később megismerkedtem magyarországi kollégákkal, láttam, hogy mások is követték ezt a logikát, Mádl Ferenc is.) Aztán amint egyre többet foglalkoztam a nemzetközi magánjoggal, megszerettem. Valóban közel kerültem ehhez a területhez. Próbáltam nemzetközi színterekhez is kapcsolódni, és itt sokat segített, hogy gyermekkoromban ingyen kaptam három környezeti nyelvet (a magyart, a szerbet és a németet), majd ehhez szerencse folytán hozzákapcsolódott a francia is, mert apámnak volt egy francia ügyfele. (Egy idősebb néni volt, nem tudom élt-e rajta kívül még igazi francia Nagybecskerekén.) Hatéves koromtól tizenkét vagy tizenhárom éves koromig hetente háromszor voltak franciaóráim. Aztán gimnazistakoromban apám úgy látta, hogy egyre inkább teret nyer az angol nyelv, és angolórákra kezdtem járni Iduska nénihez. Így alakult az a szerencsém, hogy később öt nyelven követhettem a szakirodalmat, és részt vehettem nemzetközi tanácskozásokon. Próbáltam öt nyelven publikálni is, meg is jelentek írásaim mind az öt nyelven – erős lektori segítséggel. Később valamennyire visszaléptem. Egy idő után franciául és németül nem igyekeztem tovább szakcikkeket közölni. Megmaradtam a magyar, a szerb és az angol mellett. A nemzetközi magánjogon belül találtam egy fontos témakört (és joggyakorlati esélyt is), a külkereskedelmi választottbíráskodást. A Harvardon ebben a témában írtam doktori értekezést. Jogászéveim során számos nemzetközi ügyben voltam választottbíró (250 és 300 között van az ügyek száma). Ennek anyagi hozadékai is voltak. Elméleti írásaiban és az oktatásban is sokat segített, hogy a választottbíráskodást „élőben” is megismertem, és hozzá kötődik

a talán legtörekvőbb szakmai próbálkozásom. Azt láttam (mint persze mások is), hogy egy világszintű harmonizáció alakul. Egyre több hasonlóságot mutatnak a választottbíráskodásra vonatkozó törvények és szabályzatok. A módosítások is hasonló irányelveket követnek Amerikában, Kínában vagy mondjuk Magyarországon, Szerbiában, Horvátországban, Németországban, Egyiptomban, Oroszországban, Svájcban, Hong Kongban és másutt is. Fontos szerepe volt (és van) az egységesítésben a nemzetközi egyezményeknek és a mintatörvényeknek is. Ez eszembe juttatta, hogy amikor a Harvardon voltam diák, tanáraim amerikai jogot tanítottak, de azt is tudtam, hogy amikor még ők voltak diákok, nem amerikai jogot tanultak. Létezett egységes amerikai alkotmány, de a legtöbb jogterületen a tagállamok saját jogszabályokat alkottak. Akik tanáraim lettek, Massachusetts állambeli jogot tanultak (ha a Harvardon voltak diákok), kaliforniai jogot (ha a Berkeley-n tanultak), vagy mondjuk connecticuti jogot, ha a Yale-en hallgattak órákat. Amikor ők lettek tanárok, tovább is léteztek külön törvények Massachusettsben, Kaliforniában, Connecticutban, New York államban és az Egyesült Államok más tagállamaiban, de egyre inkább közeledtek a szabályok, hozzáállások és a joggyakorlat is. Ez a harmonizáció lehetővé tette az „amerikai jog” oktatását, bár több területen továbbra is önálló jogszabályaik vannak a tagállamoknak. A végzett diákok a különbségeket is szakavatottan látják, mert ugyanabba a jogi világba tartoznak. Az merült fel bennem, hogy – az amerikai mintát követve – talán értelme lenne világjogként tanítani a külkereskedelmi választottbíráskodást. A kilencvenes években, amikor el kellett jönnöm Újvidékről, és párhuzamosan tanítottam Pesten és amerikai egyetemeken, azt kezdtem fontolgatni, hogy egy olyan tankönyvet írok, mely világjogként kezelné a külkereskedelmi választottbíráskodást. Az egyik legismertebb amerikai jogi kiadóval (West Publishing) tárgyaltam. Közölték, hogy valóban nagyon érdekesnek tartják az elképzelést, de úgy látják, hogy egy ennyire eredeti próbálkozás csak akkor lehetne a kiadó számára sikeres, ha egy „nagyon ismert név” is szerepelne a szerzők között. Hozzátették – talán őszintén, talán udvariasságból, hogy én elértem az „ismert név” szintjét, de ennél többre lenne szükség. Ekkor társszerzőket kerestem. Csatlakozott John Barceló, aki diáktársam volt a Harvardon, majd a Cornell Egyetemen lett tanár, és Arthur von Mehren világhírű tanár, aki korábban mindkettőnket tanított a Harvardon. 1999-ben meg is jelent a tankönyvünk *International Commercial Arbitration – A Transnational Perspective* címen. Tekintélysorrend szerint von Mehren neve került volna elsőként a címdalra, ábécé szerint Barcelóé, viszont von Mehren egy szép gesztussal azt javasolta, hogy az én nevemmel induljon a társszerzők listája, mert én voltam

az ötletgazda, és én írtam a könyv legnagyobb részét. Azóta hét kiadása jelent meg a tankönyvnek, amikor von Mehren távozott közülünk, Stefan Kröll ismert német tanár és választottbíró lépett a társszerzők közé. A tankönyvet mind az öt kontinensen használják. A választottbíráskodáshoz kötődik egy monográfiám is, mely egy holland kiadónál jelent meg, és a címe: Language and Translation in International Commercial Arbitration (Nyelv és fordítás a külkereskedelmi választottbíráskodásban). Ez a téma azért is áll hozzám közel, mert azt hiszem, nem volt nap az életemben, amikor csak egy nyelven beszéltem volna.

Értelemszerűen foglalkoznod kellett kisebbségi jogokkal, de kisebbségi nyelvi jogokkal is? Mennyire idealisztikusak az ezzel kapcsolatos nemzetközi állásfoglalások, ajánlások?

A választottbíráskodást eleinte elméleti kérdésként és szakdolgozatok témaként láttam. Kisebbségi jogokkal és kisebbségi jogok védelmével nem elméletben, hanem a gyakorlatban találkoztam először. Hatodikos gimnazista koromban próbáltam először tenni is valamit. Az iskolaigazgató hozott egy döntést, mellyel „egységesítette” a gimnáziumi önképző köröket. Tehát nem folytatódhatott külön szerb és magyar, hanem egy „közös” önképző kör alakult. Ennek az volt a hibája, hogy a szerb diákok közül csak nagyon kevesen tudtak valamit magyarul. Nem volt tilos magyar verseket is olvasni az önképző körön, de ez nem lett volna természetes egy olyan környezetben, melyben csak kevesen értenek magyarul. (A szerb nyelvvel más volt a helyzet, mert minden jelenlevő – magyar is, szerb is – tudott szerbül.) Tehát az „egységesítés”, mely az akkor mindenben felülemelkedő „testvériség-egység” jelszót követte, tulajdonképpen tiltás nélkül állta útját a magyar nyelvi jogoknak. Osztálytársaimmal fontolgattuk, hogy mit tegyünk. Természetesen nemcsak a logika, hanem az indulatok is vezéreltek bennünket. Egy nagyon közeli barátom azt javasolta, hogy menjünk el az igazgató lakásához, és verjük be kövel az ablakát. Ez nem volt népszerűtlen javaslat, de azt is láttuk, hogy nem igazán vezet megoldáshoz. Aztán – családi ügyvédi megrögződéseket követve – azt javasoltam, hogy alapítsuk meg a VI/8. osztály önképző körét. Ezzel a névvel. Tehát nem „magyar önképző kör”, hanem a „VI/8. osztály önképző köre”. Ebbe az osztályba jártunk, magyar osztály volt. Nem volt tilos osztályönképző kört szervezni. Létrejött, és a VI/8. osztály önképző körének rendezvényeire vendégként minden más magyar osztályból is hívtunk szerzőket és érdeklődőket. Így tulajdonképpen mégis lett gimnáziumi magyar önképző kör.

Az évek során ismételten láttam, hogy a szabályok önmagukban nem nyújtanak igazán garanciát. Iskolaszabályok sem, országos szabályok sem, nemzetközi szabályok és ajánlások sem. Ahhoz persze hozzájárulnak, hogy növekedjenek vagy csökkenjenek az esélyek, de szükség van saját ötletekre, lépésekre, alkalmazkodásra – és kitartásra is. Nagyapám naplójában olvasom, hogy 1944. október 4-én – egy-két nappal azután, hogy a német megszállók kivonultak Becskerekéről, a partizánok és a Vörös Hadsereg pedig bevonult – apám és nagyapám egy magyar értelmiségi találkozót szervezett a családi házukban. (Ötéves voltam. Én is ott lehettem a háznál.) Az volt a téma, hogy az (ismét) új világban hogyan lehetne továbbra is teret biztosítani a magyar nyelvnek és magyar iskoláknak. A naplóbejegyzés szerint: „Kovács prelátus mintha akadémiai székfoglaló beszédet tartana, el-elmélkedett a magyar nyelv gazdag szépségeiről, Mezzofanti nyelvzseni magyar nyelvről mondott magasztalásairól.” Nagyapám ezt nem cáfolta, de más résztvevőkkel együtt úgy látta, hogy nem vezetne igazán eredményre, ha Mezzofantira és a magyar nyelv szuperioritására hivatkozva kérnék az új partizán/kommunista hatalomtól, hogy legyenek magyar iskolák is Becskereken. Az érveket nem magunk felé, hanem a döntéshozók felé kell irányítani (és szabni is) – és ez különösen akkor van így, ha kisebbségi helyzetben vagyunk. Nem tudom, hogy pontosan milyen lépések következtek, és most már nincs is kit kérdezni. Azt tudom, hogy 1946 szeptemberében magyar iskolában indultam első elemibe.

1970-ben sikerült (részleges) párhuzamos magyar nyelvű oktatást szerveznem az Újvidéki Egyetem Jogi Karán. Ezelőtt csak az egyetem magyar tanszékén létezett magyar oktatás. Akkoriban még nem volt a láthatáron sem európai, sem anyaországi támogatás lehetősége. Alakulóban volt azonban egy politikai irányvonal, mely az egyensúly irányába tartott. Ezt az is ihlette, hogy Tito nem tartozott a többségi nemzethez. Tehát alakult valamilyen hátszél – csak ilyenkor nem mindegy, hogy hogyan szabjuk, és hová állítjuk a vitorláinkat. Akkoriban valamilyen politikai súlyt nyertek a kisebbségi jogok (vagy legalábbis azok hangoztatása). A Vajdaságban illendő lett egymás mellé tenni a magyar, román, szlovák és ruszin kisebbséget. Úgy láttam, hogy ez az alkalmas vitorla, azzal próbálkoztam, hogy magyar, szlovák, román és ruszin nyelvi lektorátust hozzak létre a jogi karon. A párhuzamos oktatásban is helye volt elvben más kisebbségi nyelveknek, nem is lettek kizárva a tervből, de gyakorlatilag csak magyar oktatás jöhetett létre. Persze más vitorlák is ki lettek tűzve. A javaslatom egyik ellenfele azzal érvelt, hogy „Várady a szerb helyett akar magyar nyelvű oktatást bevezetni”. Később is többször találkoztam ezzel a kisebbségellenes stratégiával. „A kisebbségi jogok felfe-

lé hamisítása” lehetne az elnevezése. Létrejött a párhuzamos magyar nyelvű oktatás. Először csak egy-két tantárgyból, később sikerült több magyar oktatót felvenni, és nőtt a magyarul is tanított tantárgyak száma. Hadd tegyem hozzá, hogy a sikernek van valami kötődése a családi ügyvédi irodához. Valamikor az ötvenes évek elején az apám felvett ügyvédbojtárnak egy Nikola Vorgić nevű zombori jogászt. Neki sikeresen indult a pályája, a kommunista pártban is elismert szerepe volt, de egy féltékeny párttársa feljelentette, és el is ítélték valamilyen vélt államellenes cselekményért. Amikor kiszabadult, nem vették fel sem bíróságra, sem ügyvédi irodákba – de az apám felvette. Valóban tehetséges jogász volt. Fokozatosan sikerült szakmai elismerést szereznie, a pártba is visszatért, majd Becskerekről Újvidékre költözött, le is doktorált. 1970-ben, amikor lektorátust és párhuzamos magyar oktatást igyekeztem bevezetni, ő volt az újvidéki jogi kar dékánja. Nagyon sokat segített. Ma sajnos nincsen már párhuzamos magyar oktatás az újvidéki jogi karon.

A kisebbségi jogok kérdése fennmaradó téma volt jogáspályám során. Fontosnak tartottam azt is, hogy elemezzem és feltárjam a kisebbségi jogokhoz fűződő hiteket, tévhiteket és retorikát is. Gyakori (és nem kisebbségbarát) felvetés például az, hogy a kisebbségi jogok tulajdonképpen „többletjogok”. Nem veszélytelen – és nem ritka – az az állásfoglalás sem, mely szerint a csoportjogok nem természetes emberi jogok, és ezért vitatható, hogy jogosultak-e a kisebbségek ilyen jogokra. Ilyen magyarázatok kevesebb rokonszenvet és nagyon szűk értelmezést ihletnek. Több írásban (több nyelven) igyekeztem cáfolni, hogy a kisebbségi jogok „többletjogok”, és próbáltam magyarázni, hogy a többségnek is vannak csoportjogai. A kisebbségi jogok érvényesítésénél nem mindegy, hogy milyen hitek, előítéletek és besorolások fűződnek kisebbségi igényekhez.

Európai és világszintű szabályokban szerintem létezik előrelépés, de a megalkotott szabályok elég széles mozgásteret hagynak. Különböző magyarázási lehetőségeket is. Hogy még egy személyes emléket idézzek, komoly súlya volt a nemzetközi szabályokra és elvekre támaszkodó érveknek, amikor Milošević bukása után kisebbségi jogokról szóló törvények fogalmazódtak Szerbiában. Tagja voltam a törvényhozó bizottságnak, súlyt adott az érveimnek az is, hogy abban az időben én képviseltem Jugoszláviát, majd Szerbiát a Hágai Nemzetközi Bíróság előtt. Létezett egy megbecsülendő törekvés is, hogy az ország egy európai normalitás felé lépjen. De akkor sem volt egészen világos (mint ahogyan most sem), hogy mi is az, hogy „európai normalitás”. A kérdések nagyobb részére nem nyújtottak automatikus választ nemzetközi egyezmények és elvek. Az esélyek nem hoznak automatikus megoldást. Érvelni kell és közben felismerni, hogy hogyan lehetne az érveket a legha-

tékonyabban igazítani. A kétezres évek elején tisztességes szintű kisebbségjogi törvények születtek Jugoszláviában (ezek hamarosan szerbiai törvények lettek). Megalakultak a nemzeti tanácsok is.

A jog mennyire nemzetközi, és lehet-e mondani, hogy van nemzeti jog?

Hadd kezdjem azzal, hogy számomra egy kicsit elgondolkodtató a „nemzeti” szó. Egyrészt nagyon szép érzelmek és képzettársítások fűznek hozzá. Iskoláskoromban – és kisebbségiként – különös ereje volt a Nemzeti dalnak. Elszavalni, hogy Talpra magyar, hí a haza! nem volt tilos, de néha a tiltás határára került. Ez tulajdonképpen még inkább emelte a tekintélyét. Ezekben a napokban egy dokumentumpróza-kötetet igyekszem befejezni. A családi ügyvédi irattárban megmaradtak Kiss Ernő aradi vértanú birtokára és utódaira vonatkozó periratok. Valóban szép méltóságot érzek a „nemzeti” szó mögött, amikor számba veszem, hogy Kiss Ernő egy nemzeti hős. Viszont egészen más érzéseim vannak, amikor a pesti lakásomtól elsétálok a Budagyöngye Bevásárlóközpontig, és ott látok a sarkon egy „nemzeti dohányboltot”. Viszszafogottan kellene a „nemzeti” szót kezelni. Az is eszembe jut, hogy a gicscsé formálás sokkal nagyobb veszély, mint a tiltás.

A „nemzeti jog” kifejezésben természetesen kijáró méltóság jut a „nemzeti” szónak. Azzal, hogy a nemzeti jogban helyet kell, hogy nyerjenek a nemzeti kisebbség jogai is.

De látom, hogy valamennyire elkerültem a választ a feladott kérdésre. Megpróbálok visszatérni. Régóta vitatott kérdés – és feltehetően az is marad – a nemzetközi jog határainak kérdése. Azt is hozzátenném, hogy nem minden ponton szurkolok ugyanannak az oldalnak. 1958-ban született egy egyezmény (a New York-i egyezmény) a külkereskedelmi választottbírósági ítéletek végrehajtásáról. Ehhez az egyezményhez csatlakozott minden európai ország, valamennyi nagyhatalom és a világ legtöbb más országa. Pillanatnyilag 169 a tagállamok száma (az ENSZ-nek 193 tagállama van). Amikor egyre nagyobb része van a mindennapokban is a nemzetközi kereskedelemnek, fontos a viták rendezését is széleskörűen elfogadott mechanizmusokra bízni. És itt van az, hogy korlátok is maradnak, nemzetközi választottbíráskodás csak akkor indulhat, ha mindkét fél beleegyezik. Megemlítem még a Római egyezményt, mely a Nemzetközi Büntetőbírárságra vonatkozik. Ehhez 123 állam csatlakozott, közöttük az EU valamennyi tagállama. Ez tisztességes szám, de itt van az a tény is, hogy a világ nagyobb része mégis kimaradt. Nem ratifikálta az egyezményt sem az Egyesült Államok, sem Oroszország, sem Kína, sem India (és ez már több mint a világ lakosságának a fele). Nem

csatlakozott Ukrajna, Irak, Izrael, Törökország sem. Túlságos idealizmus lenne abban hinni, hogy megakadályozná a háborús bűntetteket, ha a nagyhatalmak is csatlakoznának a Római egyezményhez. Háborús konfliktusokban inkább remény, mint tény a jog. De valamilyen fékek mégis teremtődnének, ha (legalábbis elvben) minden ország polgárát fenyegetnék jogi eljárások háborús és hasonló bűntettek kapcsán. Tehát vannak területek, melyeken annak szurkolok, hogy több teret nyerjen a nemzetközi jog. Vannak olyan területek is, melyeken számomra is vitatott, hogy nemzetközi jogszabályok (mondjuk EU-jogszabályok) vagy egy-egy ország jogszabályai érdemelnek szélesebb teret. De erre a kérdésre csak egy tanulmányban tudnék (ha tudnék) közelebb kerülni a válaszhoz.

Képletek és frázisok világában élünk

A jog mellett szépirodalmi munkásságod is van. Egy sajátos, leginkább posztmodernnek nevezhető regényed a bürokráciát karikírozza (Az egérszürke szoba titka, 1976., angolul: The Secret of the Mouse-Grey Room, 1981). Hogy lehetséges a szigorú jogász munka mellett szépirodalmat írni? Egy író veszett el a jogásban, vagy a jogász veszett el egy íróban?

Amint azt már említettem, voltak (és maradtak) irodalmi ambícióim. Itt van persze az a tény is, hogy – ellentétben sok más symposionista barátommal – nem jutottam el addig a döntésig, hogy az irodalomnak szentelem az életemet. Életpályám inkább jogáspálya volt, az irodalom pedig időről időre valóság, de gyakrabban csak halasztás. Az egérszürke szoba titka a második könyvem volt. Képletek és frázisok a könyv főszereplői. Azt láttam, hogy képletek és frázisok világában élünk, és úgy éreztem, hogy ez módosul, de nem szűnik meg más világokban sem. Most is így látom. A szocializmus éveiben, aki elismerést akart egy felszólalás nyomán, vagy támogatást egy kutatói projektumhoz, az legalább tízszer kimondta a felszólalása során, hogy „szocialista öngazgatás”, és betette ezt a bűvös szópárt a projektum címébe is. A hasznos varázsszavakba vetett hit folytatódott. Csak ma „fenntartható fejlődés”-t kell mondani vagy címbe írni.

Miután nyugdíjas lettem Szerbiában is, Magyarországon is, és professor emeritus Pesten is, Atlantában is, ismét komolyabb esélyt kapott életemben az irodalom. Azt mondhatnám, hogy egy sors faragta műfajhoz kezdtem kötődni. Valami csoda folytán a családi ügyvédi irodában minden irat megmaradt 1893 óta. Ezekről mindig tudtam, hogy fontosak és érdekesek, de túl sok teendőm volt a jelenben, nem volt időm a múltra. Az utóbbi 8-10 évben leg-

inkább ezekkel az iratokkal foglalkozom. Azt is látom, hogy míg évtizedekig senki sem figyelt rájuk, sok irat átalakult és irodalomná vált. Ezek alapján igyekszem dokumentumpróza-könyveket írni. Sok mindent látok az iratokban, ami kimaradt a történelemből. Részben azért is, mert a történelem ritkán ad teret az elmúlt mindennapoknak. De azért is, mert a Bánátban (Bánságban) – és feltehetően másutt is – a sok államváltás, sorsváltás nem ihletett gondos iratkezelést. Sokszor kerestem valamilyen perirat kapcsán további információkat különböző törvényszéki, városi, vajdasági vagy jugoszláv irattárakban. Segítőkészség volt, iratok kevésbé. Azt csak találgatom, hogy szándékos söprés vagy gondatlanság tizedelte meg az iratokat. Így a családi irattárból nagyon sok minden kerül kezembe, ami másutt nem maradt meg. A nyelvek mozgását is közletről látom. Egy 1835-ben hozott, kézzel írott ítéletben (mely jóval családi irodánk megindulása előtt született, és egy későbbi ügy kapcsán került az iratok közé) négy nyelv váltakozik. Leginkább a magyar és a latin, de a szerb tanúk vallomása szerbül van rögzítve és cirill betűvel, a német tanúk pedig németül és gót betűvel. Aztán látom, hogy 1896-ban nagyapám egy ügyben egy brcskói tanú kihallgatását kérte (magyarul), de a Királyi Törvényszék felszólította, hogy német kérelmet fogalmazzon – mert Bresko Boszniában van. Elöttem áll az is, hogy Trianon után hogyan alakul fokozatosan az áttérés a szerb nyelvre, de közben látom, hogy egy ideig szerb jogászok is magyar helyesírással írnak szerb szavakat. Tehát a „fellebbezés” nem „жалба” vagy „žalba”, hanem „zsalba”.

Külön kötetet állítottam össze az écskai nagybirtokról, melynek a Lázár, majd Harnoncourt családok voltak a tulajdonosai, és ahova rendszeresen járt vendégségbe a Habsburg-trónörökös (míg le nem lőtték Szarajevóban). A pillanatnyilag készülő kötetem Kiss Ernő aradi vértanú birtokával és leszármazottaival kapcsolatos perekkel foglalkozik. Legutóbb megjelent könyvem címe: Népellenes mosoly. A címadó történet Csepcsányi István nagybecskereki evangélikus lelkész története, akinek a fia diáktársam volt. Egy szomszédja feljelentette, hogy amikor 1944 októberében bevonult a városba a Vörös Hadsereg és a partizánok, Csepcsányi István „csúfondáros cinizmussal nézett az ablak mögül”. Az ügyész ezt úgy minősítette, hogy „népellenes mosolyt követett el”.

Jogász édesapád fennmaradt irattárának segítségével számos művelődéstörténeti, nyelvi dokumentumot mentettél meg...

Több ágon maradtak művelődéstörténettel kapcsolatos iratok a családi irattárban. Ezek nagyrészt ügyvédi iratok. A nagybecskereki Magyar Művelő-

dési Egyesület volt az első, Trianon után engedélyezett magyar művelődési egyesület – de ez volt később az az első határon túli magyar művelődési egyesület, melyet betiltottak. 1934 áprilisában tiltották be. Ezután következtek különféle fellebbezések és más jogi próbálkozások, míg 1936-ban végre sikerült az újraindulás. Ide tartozik az is, hogy a nagybecskereki egyesület volt egész Jugoszlávia magyar kultúregyesületeinek központi szervezete. Tehát a betiltás egész Jugoszlávia területére vonatkozott. Az újraindulás engedélyezése 1936-ban nem vonatkozott valamennyi jugoszláviai magyar egyesületre, mert csak külön városi egyesületként indulhatott újra a nagybecskereki művelődési egyesület. De az engedélyezés után a Vajdaságban, Horvátországban és Szlovéniában is alakulhattak egyesével magyar kultúregyesületek.

Sok iratban látom a nyelv és politika ötvöződését. Egy kézzel írt levélvázlatban, melynek dátuma 1903. augusztus 21., nagyapám azt kezdeményezi, hogy az Országgyűlés hozzon döntést, mely szerint „a közös hadseregnek Magyarországról kiegészített részében a magyar zászló, címer és a magyar közjognak megfelelő jelvények alkalmaztassanak – szolgálati és vezényleti nyelv a magyar legyen”. Ennek a kezdeményezésnek biztosan maradt nyoma az országgyűlési könyvtárakban. A két világháború közötti kisebbségi kezdeményezéseknek kevésbé. Nagyapám hosszabb ideig elnöke volt a délvidéki magyar pártnak. A kisebbségpolitikai levelezés is megmaradt a családi irattárban. Másutt nemigen, mert nem léteztek pártirodák, és nem maradtak meg (legalábbis a Bánátban és Bácskában nem) más kisebbségi vezetők iratai. A kisebbségpolitika alapcélja a nyelv és kultúra fenntartása. A megmaradt iratok nagy része egy 935 oldalas könyvben lett kiadva 2016-ban. A. Sajti Enikő történész írt hozzá egy átfogó bevezető tanulmányt. Sok irat még feldolgozásra vár.

Legutóbbi (Németh Ferencsel közös) köteted, az Országok változnak, kultúrák maradnak a Trianon után első ízben szülővárosodban, Nagybecskereken 1921-ben megalakult és imént említett magyar kulturális egyesületről szól. A cím sokatmondó: a kultúrák valóban túlélnek az országhatárokat, de vajon meddig? Nem kellene kiegészíteni a címet ezzel: a kultúrák maradnak (egy darabig), vagy a kultúrák is kihalnak...?

Az, hogy kultúrák meddig maradnak, nagyon fontos kérdés. Fájó kérdésnek is érzem. Amikor hatodikos gimnazista koromban azon ügyeskedtem, hogy az akadályokat megkerülve mégis alakuljon magyar önképző kör, félmillió magyar élt a Vajdaságban. Most, mikor választ fogalmazok a feltett kérdésre,

egy új népszámlálás előtt állunk. A megítélések/felmérések szerint 200 000 körül vagy az alatt lesz a számunk. Itt van az a tény is, hogy amikor gimnazista voltam, nem igazán lehetett több országhoz kötődni. Nem volt kettős állampolgárság, az utazási szabadságnak is kemény korlátai voltak. Most felvetődik az a kérdés is, hogy azok között, akik majd magyarként jelentkeznek a szerbiai népszámláláson, hányan vannak, akik életük zömét tulajdonképpen Magyarországon vagy mondjuk Ausztriában töltik. Én igyekszem majd bejelentkezni. Nem tudok elfordulni attól a meggyőződéstől, hogy megmarad a magyar kultúra ott, ahol születtem, és ahol magyar iskolába jártam. Akkor sem, ha tudom (mert egy hete hallottam egy becskereki magyar ismerősömtől), hogy a szeptemberben induló tanévben hét gyerek kezd csak magyar első osztályban.

„Te idézel engem, én idézlek téged”

Egy harmadik, fontos téma, ami érdekelne, a tudomány működésével kapcsolatos. Nemrég jelent meg egy tanulmányod a Magyar Tudományban, amelyben a tudománymetria ellentmondásosságaira hívod fel a figyelmet.

Az egérszürke szoba titka című könyvemet az arra való rádöbbenés ihlette, hogy képletek helyettesítik a gondolkodást és a valóságot is. Tulajdonképpen ilyesmit látok a tudományometriával kapcsolatban is. Érzek mögötte egy logikus ihletést: az objektivitás felé fordulást. Nagyon sok értékelési hiba kötődik szubjektivitáshoz, van értelme objektivitásra támaszkodni. A probléma akkor alakul, amikor objektív mércék felé indulva útközben egy mérhetőségbe vetett hitet, illetve vallást is befogadunk. 2011 februárjában Atlantában a kari tanácsteremben olvastam a New York Timest, és onnan lejegyeztem, hogy egy kutatás szerint a demokrácia szintje Tuniszban 2,8, Egyiptomban 3,1, Algériában 3,4, Líbiában 1,9, Bahreinben 3,5. Nem azzal van baj, hogy a különböző országokban értékelni próbálják a demokráciát. Ilyen kutatások rálátást hozhatnak a problémákra. De ez a rálátás csak akkor lehet valóság-látás, ha nemcsak a számeredményre, hanem a mérés módozataira is odafigyelünk – és kételyt sem zárunk ki. Egy gimnáziumi osztálytársam egyszer közölte, hogy azon gondolkodik, kik a legjobb barátai. Ebben egy érdekes témát láttunk. De ha az osztálytárs azt közölte volna, hogy Tivadar barátsága 2,8 pontértékű, Ernőé 3,1, Aladáré 3,4, Lajosé 1,9, Béláé 3,5 – akkor ezen csak mulattunk volna. Mint ahogy mulattunk egy becskerekai szerb nótán, melynek kezdő sorai szerint: „Halad Mici a falun keresztül / Hatvan százalékbán kedvetlenül.” Aztán később szembesültem azzal, hogy a PISA (Program for International Student Assessment) tesztek az oktatók lelkeségét is mérik. Csaknem száz országban. A lelkeség (entuziazmus) mérése is pontos számadatokat eredményez. A napi sajtóba is bekerülnek az eredmények, és a számadatokhoz büszkeségek, szégyenkezések és politikai csörték is kötődnek. Azt is látom, hogy érdekes módon nem igazán vetődik fel a kérdés, hogy hogyan mérik mindezt. (Ez nem titok, de valahogy kimarad az érdeklődésből.) Azt a mosolyt sem érzem, melyet Mici hatvanszázalékos kedvetlensége nyomán megosztottunk. Pedig ha most gondolkodni kezdek, Mici lelkeségét talán könnyebben lehetett volna mérni. Mert a dal egy nyári délutáni hangulatra vonatkozott. A PISA-adatok sokkal nagyobb időszakra vonatkoznak, ezalatt változik az oktatók hangulata, a felmérés pedig nem ismétlődik meg minden délután vagy délelőtt. Emellett Mici hangulata egy bánáti falusi lány hangulata volt. A PISA körülbelül száz országban mér lelkeséget, ezekben nagyon sok a különböző hangulatképlet és hangulatkifejezés, ezt roppant nehéz ugyanazon a skálán mérni. Nem a PISA-tesztekkel és hasonló felmérésekkel van bajom, hanem inkább azzal, hogy a számeredményeket befogadva megfeledekzünk a mérhetőség akadályairól és korlátairól. Emellett a számok követése visszaszoríthatja a tényleges érdeklődést.

Mennyiben teszi lehetővé a merev tudománymetria a tudomány szabadságát, a valódi, szabad tudományos érdeklődést?

Míg választ keresek, hozzáteszem, hogy a mérhetőségbe vetett hit kiterjed a tudósok értékének mérésére is. Egy egyetemi tanár vagy akadémikus megválasztásánál, egy tudományos projektum résztvevőinek értékelésénél a döntés egyre inkább azon alapul, hogy milyen rangsorolású folyóiratban közöltek írásokat a jelöltek, és hányszor idézték őket. Ezek nem értelmetlen mutatók. De nem is helyettesíthetik a publikációk elolvasását. Persze objektívabbnak tűnik, ha egy tanulmányt aszerint értékelünk, hogy milyen rangsorolású folyóiratban közölték, és hányszor idézték, mintha arra támaszkodunk, hogy magunk mit látunk a tanulmányban. De közben elkerülheti a figyelmünket, hogy az objektív számok mögött is lehetnek nagyon különböző indítékok és magatartások. Egy cikket rendszerint azért idéznek, mert valami érdekeset és értékeset látnak benne. De persze van olyan is, hogy valaki azért hivatkozik egy cikkre, mert el akarja mondani, hogy hülyeséget írt a szerző. Ez is eggyel több hivatkozás, mely növeli a szerző értékét a számok világában. Aztán nem ritka az illendőséget követő idézés. Van, akit szokás és illik idézni akkor is, ha nem olvastuk el az írását. És aztán az emberek gyakran alkalmazkodnak is a felmérési módszerekhez, hogy minél jobb értékeléshez jussanak. Megjelent közöttünk a „te idézel engem – én idézlek téged” taktika is. Itt van az is, hogy ha egy frissen megjelentetett kitűnő írás van a bírálók előtt, nem lehet idézésekre támaszkodni. Ilyenkor még nagyobb veszélyt (és igazságtalanságot) eredményez, ha a minőség mutatói szerint és nem maga a tanulmány alapján születik értékelés. Ezzel tulajdonképpen a tanulmány létezését is elhalasztjuk. A folyóiratok rangsorolása nem helyettesíthet valódi érdeklődést.

A mércék és értékelési módok magatartásokat is ihletnek és irányítanak. A Magyar Tudományban közölt írásomban kitérek arra is, hogy milyen magatartásokat (és kijátszásokat) ihlet Amerikában az egyetemek rangsorolása, és hogy a büntetőjogban igazságkereséstől való elfordulást (vagy részleges elfordulást) is eredményezhet a statisztikai mutatók követésének ingere. A gondolkodásszabadságnak nem csak politikai korlátai alakulnak. Legyenek fontosak a számadatok – de ne álljunk itt meg, ne laposodjon ideológiává vagy „pártvonallá” a számok megbecsülése!

Minden nyelvnek joga van saját szintérre

A tudománymetria „lehetetlensége” vagy inkább „korlátozottsága” a jogi terület mellett ugye más humán tudományokra is igaz lehet: például a mű-

velődéstörténetre, irodalomra, nyelvészetre? Nem kellene valahogy másként mérni az ún. „nemzeti” tudományokat?

Azt hiszem, hogy ami előttünk van, leginkább általános probléma. A divat iramával is taszított magatartásformák kiterjednek gyakorlatilag minden tudományterületre és minden országra is. Az utóbbi években e-maileket kaptam Amerikából, Horvátországból, Koreából, amelyekben volt diákjaim büszkén közlik, hogy M-21 vagy Q2 rangsorolású folyóiratban sikerült megjelentetniük egy cikket. Azt nem tették hozzá, hogy miről szól az írásuk. Amikor az értékelés (és a büszkeség is) egyre inkább számokhoz kötődik, közelít a veszély, hogy az érdeklődés is a számok valóságához kapcsolódjon – és eltávolodjon maguktól a gondolatoktól. Ami a beszélgetés tárgya – és az emlékezés tárgya –, az egyre inkább a megjelenési hely rangsorolása, az idézetek száma, és nem az, hogy mi lett megírva egy tudományos munkában. Egy sikerképlet marad meg, és nem az, hogy mi sikerült.

Ezek a jelenségek és magatartásformák kiterjednek minden területre. Vannak azonban számbeli mutatók, melyek különösen érzékenyen érintenek kisebb nyelveket. Az értékelésnek fontos elemévé válik a nemzetközi idézettség, és ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy minél több tanulmányt kell angolul közölni – mert messzemenően az angol a legolvasottabb nyelv, tehát idézésre is ez adja a legtöbb alkalmat. Persze nem azt akarom mondani, hogy helytelen angolul közölni, vagy hogy helytelen ezt megbecsülni. A verseny is nagyobb, ha angol nyelvű folyóiratról van szó, nyomatékosabb az értékjelzés, ha egy ismert angol nyelvű folyóirat fogadott el kéziratot. De ebből még nem következik, hogy nem lehet kiváló egy magyar, szerb, vagy mondjuk dán vagy észt nyelven közölt szakcikk. Szóval van értelme, hogy értékmutató legyen az angol (vagy mondjuk a francia vagy a német) nyelven való megjelenés, de nem szabadna, hogy háttérbe szorítsa a tartalomra összpontosító figyelmet és értékelést. Itt van az a tény is, hogy minden nyelvnek joga kell, hogy legyen és maradjon egy saját szintérré, tudományos szintérré is.

A közeledésre is esély a nyelv

Végül egy személyes kérdés. Több anyanyelvi, nyelvészeti rendezvényen veszel részt: mennyire érzed ezeket hasznosnak, jogászszemmel milyen javaslataid lennének a továbblépés érdekében?

Egész életemben nagyon fontosak voltak számomra a nyelvek – és persze leginkább a magyar. Azzal, hogy kisebbségiként az rögződött meg bennem,

hogy a magyar nyelv jelenléte nemcsak elemzésre váró tény, hanem egy újra meg újra megközelítendő cél. És ahogyan fogyunk, ezt egyre inkább így érzem. Nyelvészeti rendezvényeken – mint például az adai Szarvas Gábor nyelvemvelő napokon – azt is tapasztalom, hogy a közeledésre is esély a nyelv. Mert mindnyájunk nyelve, függetlenül attól, hogy ki melyik pártra szavaz. Összekötő kapcsolatra kisebbségben különösen szükség van. Elmondtam már, hogy Becskereken az idén hét magyar gyerek indul első általános iskolába. Ez épphogy eléri a kisebbségek számára előnyösen megszabott alacsony küszöböt. Ha csak azok a gyerekek lennének ott, akiknek a szülei ilyen vagy olyan politikai irányt választottak, nem lenne már magyar iskola. Magyarországon sem élvezetes a politikai polarizáció, kisebbségben különösen átkos. Azt hiszem, a nyelvészeti rendezvények segíthetnek abban, hogy jobban lássuk azt is, ami mindnyájunké, és ahová mindnyájan tartozunk.

Gondolatok Várady Tibornak a Magyar Tudomány 2022/7. számában megjelent írásából (Egy 15,63 pontértékű társadalomtudós? Jegyzetek a mérhetőségről). Forrás: https://mersz.hu/hivatkozas/matud202207_f76895#matud202207_f76895

Az utóbbi néhány évtizedben tanúi lettünk egy fontos mércemódosulásnak a társadalomtudományok területén. A kutatások egyre inkább olyan eredmények felé tartanak, amelyek mérhetőek, és számokban is ki lehet őket fejezni. Ez a hozzáállás domináns szerepet kap a társadalomtudományok felbecsülésénél is.

[S]zembesülnünk kell azzal a dilemmával, hogy valóban mérhető-e minden, amit mérünk. Felvetődik az is, hogy valóban egy objektív világba lépünk-e be (vagy inkább egy képzeletvilágba), ha oda jutunk, hogy Béla tudósértéke 15,63, tehát ő nagyobb tudós, mint Géza, akinél csak 14,28-at mértek. Elemzést érdemel továbbá, hogy az elfogadott objektív mércék valójában milyen magatartást ösztönöznek...

Több tudományos kutató vetette már fel a kérdést, hogy valóban mérhető-e minden, amit mérnek, és számokban fejeznek ki. A Trust in Numbers (Bizalom a számokban) című, ismert monográfiáját Theodore Porter a következő mondatokkal kezdi: „Kevés szó ébreszt annyi szenvedélyt, mint az »objektivitás«. Ennek a jelenléte kétségtelenül feltétele az alapvető igazságosságnak, becsületes kormányzásnak, és valódi tudásnak. De túlzott jelenléte összezúz egyéneket, lealacsonyít kisebbségi kultúrákat, leértékeli a művészi kreativitást, és diszkreditálja a valós demokratikus és politikai részvételt.”

Porter hangsúlyozza azt is, hogy a kvantifikáció vonzó a bürokraták számára, mert biztosítja a tisztesség és semlegesség látszatát. Hozzáteszi, hogy

az objektivitást mint a személytelenség mutatóját, gyakran egybeolvasztják az objektivitással, mint az igazság mutatójával.

Egy másik amerikai szerző (Kurt Danziger) is szoros kapcsolatot lát a bürokrácia és a kvantifikáció között. Rámutat, hogy a számokra és statisztikára való támaszkodás „kulturálisan elfogadható ok arra, hogy egyéneket úgy osztályozzanak, ahogy az megfelel a bürokrációnak”. Kevesebb és kényelmesebb munkát igényel, ha számok szerint sorolunk be embereket.

Csaba László, Szentés Tamás és Zalai Ernő akadémikusok szerint a tudományos teljesítmények értékelésénél: „újabbán világszerte eltolódás tapasztalható a mennyiségi szemlélet irányában”. [...] Ez ihlette az utóbbi időben népszerű angol (pontosabban inkább amerikai) *publish or perish* (publikálj vagy pusztulj) szöveget. Számít, hogy milyen besorolású kiadványban (mondjuk a Web of Science szerinti M-21, M-23, M-24 vagy M-51, illetve a Scopus szerinti Q1, Q2 vagy Q3 folyóiratban) közölt valaki írást, és számít, hogy hol és hányszor idézték. Ezek persze nem értelmetlen mércék, és természetes, hogy helyet kapnak az értékelésnél. A kérdés az, hogy csak biztonságot vagy kockázatokat is hoznak-e.

A H-index (Hirsch-index) honlapján olvasom például, hogy hogyan alakul a H-index szerinti osztályozás: ha egy kutató nyolc munkája közül az egyik idézettségi száma 33, a következőké pedig 30, 20, 15, 7, 6, 5, illetve 4, akkor az illető személy Hirsch-indexe hatos. Ezt persze nem tudom úgy vitatni, hogy mondjuk felvetem, hogy a harmadik idézettségi szám el kellene, hogy érje a 25-öt. De arról mégis gondolkodni kellene, hogy mekkora szerepet kapjanak az ilyen mutatók a tudományos munkák és tudósok megítélésénél. A számok leegyszerűsítik a dolgokat. De ezen a ponton figyelembe kellene venni egy Einstein-gondolatot is. E szerint: „Mindent annyira egyszerűvé kell tenni, amennyire csak lehet, de ennél nem egyszerűbbé.”

Vannak nem állami rangsorolások is, jelesül a Web of Science, Scopus vagy a Google Scholar rangsorolásai. Vajon ezek teljesen mentesek minden személyes befolyástól?

Csaba László és szerzőtársai rámutatnak, hogy rangos folyóiratokban „...a lektorok többnyire a folyóirat szerkesztőségének álláspontjához, illetve elvárásához igazodva írják meg véleményüket, és utasítják el az olyan írásokat, amelyek nem igazodnak a »főáramlat« által képviselt felfogáshoz, illetve divathullámhoz”.

Elképzelhető mondjuk az is, hogy egy kitűnő tudós valamilyen fontos munkáját nem egy magasan rangsorolt folyóiratnak adja, hanem egy olyan folyóiratnak, mely iránt lojalitást érez. (Teszem fel az egyetem folyóiratának, melyen tanít, vagy egy folyóiratnak, melyet az az egyetem ad ki, melyen

tanulmányait végezte.) Egy ilyen döntésből nem következhet, hogy alacsonyabb minőségű a közölt tanulmány. Aztán vannak tanulmányok, melyek rangsorolásokon kívül eső tanulmánykötetekben jelennek meg (például egy *Liber Amicorum*-ban). Csaba László és szerzőtársai rámutatnak arra is, hogy (a könyvekhez viszonyítva) a folyóiratok és a folyóiratokban megjelenő hivatkozások túlértékelésének vagyunk tanúi.

Az idézettség kétségtelenül logikus mutató. [...] A hivatkozások és idézések száma olyan mérce, melynek nincsen kötődése a hivatkozások és idézések indokához. [...] [A]z idézést leggyakrabban elismerés ihleti – de nem mindig. Néha szidás. És a szidás mellett lehetnek más, elismeréstől független mozgatói az idézésnek. Például a barátság. Mivel köztudott, hogy minden idézés növeli az idézett személy tudományos tőkét, néha baráti ajándék is lehet egy-egy idézés. Vagy összefogás: te idézel engem, én idézlek téged. És vannak más ösztönzések is. Mint az illendőség. Akik feltörekvőben vannak a tudóspiacon, tudják, hogy vannak munkák, amelyeket illik idézni. És ezt nem is mulasztják el. Néha akkor sem, ha nem is olvasták el az idézett művet. Aztán létezik egy motiváció, mely arra vezet, hogy idézzünk minél több művet – mert így komolyabb munkának látszik majd, amit mi írtunk.

Aztán itt van, amit Máté-hatásnak neveznek. [...] [A] nagyobb reputációval bíró tudósoknak jut a szakértőtársi elismerés (peer recognition) java része, míg ugyanezek a szakértőtársak csökkentik vagy egyszerűen visszavonják az elismerést azoktól, akik még nem váltak ismertté.

Vannak más tényezők is, melyek elválaszthatják az idézetek számát az írás értékétől. Például az, hogy milyen nyelven közzélték az írást. A tudomány világában ma kétségtelen tény (elfogadottan vagy megtúrten) az angol nyelv dominanciája. Ennek objektív kapcsolata is van a publikációk értékével. Keményebb versenyben kell fennmaradnunk, ha egy elismert angol nyelvű folyóiratban akarunk valamit közölni. És persze sokkal több esély van nemzetközi idézettségre, ha egy munkát angol nyelven közzéltünk. Tehát lehet valamilyen tényleges összefüggés is a közlés nyelve és az írás értéke között. Viszont valamennyi teret mégis hagyni kellene annak a lehetőségnek, hogy egy magyar, szerb, lengyel, cseh, vagy mondjuk svéd nyelven írt tanulmány is magas szintű tudományos munkaként legyen besorolva.

Ha csak a számokhoz tartjuk magunkat, az sem látható, hogy egy idézés/hivatkozás mögött elismerés vagy szidás áll, és hogy tárgyilagos értékelés vagy divatkövetés, vagy esetleg baráti kapcsolat áll a közlés jóváhagyása mögött.

Felmerül a kérdés, hogy a trust in numbers nem hasonló veszélyforrás-e, mint a szubjektivitás. És persze kérdés az is, hogy lehet-e mindig az objektív-szubjektív ellentétpárból levezetni az igazságot.

A mércék nyilvánvalóan kihatnak a magatartásokra. Ez vonatkozik a hivatalos és a nem hivatalos mércékre is. Ha tudvalevő, hogy a párttagság segít abban, hogy valaki hivatali tisztséget nyerjen, akkor sokan lesznek párttagok. (Vélhetően többen, mint azok, akik a disszidens magatartást választják.) A mércék persze pozitív magatartást is serkentenek. Sokan lesznek, akik megtanulnak egy idegen nyelvet, ha tudják, hogy e nyelv ismerete munkafeltétel.

Néha vitatható, hogy helyes vagy helytelen irányba, és milyen alkalmazkodás felé vezetnek a mércék. Ha számok kerülnek előtérbe, és számokon múlik, hogy valakit felvesznek-e egyetemi tanárnak, hogy mekkora lesz a fizetése, és mekkora lesz az elismertsége, akkor természetes, hogy emberi magatartások is számokhoz igazodnak. Ha valóban ez a legfontosabb, ha egy tanári pozíció – vagy mondjuk akadémiai tagság – elnyerése számokon dől el, akkor logikus, hogy a számokat veszik célba a jelöltek. Aztán versenyen kívül is megszokottá válnak ilyen magatartások. Az utóbbi években többször előfordult, hogy levelet kaptam valamelyik kollégámtól vagy volt diákomtól, aki büszkén közli, hogy sikerült megjelentetnie egy írást egy M-21 rangsorolású folyóiratban – és nincsen hozzátéve, hogy miről írt és mit írt. Embereket is módosít a számokhoz való igazodás.

Amerikában tanítva láttam az utóbbi évtizedekben a learning outcome megfogalmazásait. Arról van szó, hogy egy kar, tanszék vagy tanár megfogalmazza, hogy mik lennének az oktatás hozadékai, milyen tanulmányi eredmények lettek célba véve. A learning outcome-okat ezután egyetemi vagy más oktatási hatóságok vizsgálják. Oktatási tervek jóváhagyása is ettől függhet. A pénzelés is. Ez a gyakorlat már Európában is teret nyert. Idemácsolok néhány megfogalmazott learning outcome-ot azokról az egyetemekről, melyeken tanítottam: kritikai gondolkodásra való képesség; arra való képesség, hogy a hallgató tájékozott és megalapozott döntéseket hozzon; arra való képesség, hogy valaki egy szakmán kívül és belül logikusan gondolkozzon. [...] A kérdés az, hogy ilyen megfogalmazásokkal valójában azt mondtuk-e el, hogy milyen célokat tűztünk ki, vagy csak elszavaltuk, hogy jó célt tűztünk ki – és így a bürokratáknak sem kell tovább töprengeniük.

Egyszer egy kollégám így fogalmazta meg a helyzetet: „Azt hiszik a számok, hogy most már csak ők vannak, de mi, emberek is itt vagyunk még.”

Több tanulmányban olvasom, hogy rossz irányba is mozdulhatnak a statisztikai mutatók által készített törekvések. Ügyészek között felmerül az a kísértés, hogy ne azzal vádolják a tettet, amit elkövetett, hanem azzal, amiért vélhetően el is fogják ítélni. Így jobb statisztikai mutatók alakulnak.

[K]örülbelül száz évvel ezelőtt József Attila meglebegtette azt a veszélyt, hogy számok felé igazodjanak, sőt számokkal azonosuljanak az emberek.

A számokról című vers első sorai szerint: „Tanultátok-e a számokat? / Bizony számok az emberek is”. Prózában úgy folytathatnánk, hogy mi észre sem vesszük, hogy számok kezdik helyettünk az emberéleket folytatni, miközben statisztikai mutatókhoz igazodnak az életpályák és életvitelek is.

[N]e csak alkalmazkodásban, ügyeskedésben, és ne a számok világán belül keressünk valami emberi menedéket. Ha innen kilépve, előítéletek nélkül igyekszünk gondolkodni statisztikáról, számokról és mérhetőségről, sikerülhet egy szabad életpályát alakítani. És talán akkor tudnánk tényleg hasznosítani a számokban kifejezhető, kétségtelenül fontos objektív mércéket, ha az alkalmazhatóságuk határait is észrevesszük.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék

Partiumi Keresztény Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

Színház- és Filmművészeti Egyetem

E-mail: balazs.geza@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>

Abstract

”THE AIM OF THE MINORITY POLICY IS TO MAINTAIN LANGUAGE AND CULTURE”

BALÁZS GÉZA ASKS PROFESSOR OF LAW VÁRADY TIBOR

Várady Tibor (Nagybecskerek, 1939) jurist, lawyer and writer of Hungarian descent from Vojvodina. He is one of the founders and editors of the avantgarde magazine *Új Symposion* in Novi Sad. He received the title of Doctor of Legal Sciences from Harvard University. He was a visiting professor at Cornell University and the University of Berkeley, a tenured professor at Emory University in Atlanta. As of July 1992 for six months he was Yugoslavia's Minister of Justice in Milan Panić's short-lived government. He is a professor emeritus at Emory University in Atlanta and at the Central European University. He was the chairman of the committee of language use for more than ten years after the establishment of the Hungarian National Council in Serbia.

Keywords: Várady Tibor, international – national – group rights, minority language use, science metrics